"MUKADDES"TEN "TEMEDDÜN"E KÜLTÜR DEVRİMİ

ŞEMSETTİN GÜNALTAY VE TÜRK TARİH TEZİ ELEŞTİRİLERİNE YANIT

ZAFER TOPRAK

Tüm dünyada "kültür" devrimleri benzer kaderi paylaşmıştı. Ama son kertede durağan yapılar çözülmüş, bir tür kuantum dönüşümü sağlanmıştı. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve ardından Hasan Âli Yücel'in "klasikler"i Cumhuriyet'in inşa sürecinde aydınlanmanın yapı taşlarını oluşturdu. Türkiye kültürel bağlamda 20. yüzyılı, 30'lu ve 40'lı yıllarda Ankara'da yakaladı. Bu süreçte Atatürk'ün kültür adamı olarak yadsınamaz bir öncülüğü oldu.

Geçen ayki yazımızda belirttiğimiz Osmanlı'nın dinsel perspektif üzerine kurulu tarih anlayışı, Meşrutiyet yıllarında "mukaddes" ve "temeddün"ü birlikte ele almış, 30'lu yıllar Cumhuriyet Türkiyesi'nde "mukaddes" tarih kitaplarından tümüyle silinmişti. Bu anti-klerikal dalga Cihan Harbi ertesi birçok ülkede gözlemlenmişti. Kapitalizimin yükseldiği, demokrasinin gelişmişliğin bir göstergesi olduğu bir evrede tüm dünyayı kasıp kavuran Cihan Harbi, dinî duyguların çözülmesine neden olmuştu. Dadaizmde olduğu gibi geçmişin değerleri sorgulanmaya başlanmış, din de bundan nasibini almıştı. Bunun somut örnekleri Sovyetler Birliği ve İspanya idi. İspanya İç Savaşı bir boyutuyla Katolik kilisesine karşı direnişi simgeliyordu. Cumhuriyet Türkiyesi'nde hilafetin kaldırılışı ertesi laiklik ılımlı bir çizgide gelişti. Tarih kitaplarında da bu evrim gözlendi. 1910'lu yıllarda Meşrutiyet tarih ders kitaplarında "Hazret-i Peygamber zî-şân efendimiz",[1] 1920'li yıllarda "Hazreti Muhammed" olmuş,[2] 1930'larda yaşanan kırılma noktası ertesi sadece "Muhammed"e dönüşmüştü. 1926 yılında Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti yayını olarak Türkçeye çevrilen Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud'nun editörlüğünde bir heyet tarafından yazılan ve Darülfünun Edebiyat Medresesi müdür ve muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından Türkçeye çevrilen *Tarih-i Umumi — Dördüncü Asırdan Zamanımıza Kadar* adlı ünlü tarih kitabında bile İslam tarihi bölümü çevrilirken "Hazret-i Muhammed"in ardına parantezle İslam'da peygamberin adı anılırken kullanılan ve "ona selâm olsun" anlamına gelen "aleyh-is-selâm" konma gereği duyulmuştu.[3]

Oysa 30'lu yıllarda durum farklıydı. İslam tarihi artık dinden arındırılmış bir biçimde okutuluyordu. 1935 yılı lise bitirme olgunluk sınavla-

Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay.

rında İslam'la ilgili sorular tümüyle "lâ-dinî" idi. Hatta "anti-klerikal" bir boyut taşıyordu. Maarif Vekâleti'nin orta ve lise bitirme sınavlarına girecek gençler için hazırlanan soru kitabından bir soru örneği verelim:

"Soru 32 - İslâmlıkta Halifeliğin hakiki mahiyeti nedir? Halifelik nasıl ve ne vakit kişisel bir saltanat haline getirilmiştir? Bu sıfatı taşıyan son adama gelinceye kadar [Adam olarak son halife Abdülmecid Efendi kastediliyor. ZT.] nerelerde bu unvanda hükümdarlar görülür? Osman Oğullarının Halifelik sıfatı Türk ulusuna, İslâm âlemine ne zararlar vermiştir? Yabancı devletler bu sıfatı ne vakitler kendi maksatlarına alet etmişlerdir?"[4]

Diğer sorular da benzer bir nitelik taşıyor, "kutsallık" gündem dışına itiliyordu. "Mukaddes"ten "temeddün"e geçerken Türkiye'de tarihçiliğin hangi evreye geldiğini görme açısından yine aynı soru kitabından bir başka soruya yer verelim:

"Soru 6 - "Türk'ün anayurdu neresidir? Türk kütleleri nerelerde yerleşmişler ve nereleri esaslı özyurt edinmişlerdir. Biz bu özyurtlardan hangisindeyiz?

Orta Asya ikliminin değişmesi, Türk ırkı ve kültürü üzerinde ne gibi tesirler yapmıştır? Bu hâdise tarihin yürüyüşünde:

1. Türk ırkı ve anayurdu
2. Asya, Avrupa, Afrika ve Dolikosefal insanlar üzerinde yaptığı tesirlerle beşer tarihinde ne gibi istikametler yaratmıştır?"[5]

CUMHURİYET VE ULUSAL TARİHÇİLİK

Türk Tarih Tezi kuşkusuz 1930'lu yıllarda dış dünyada da yankı uyandırmıştı. Antropologlar ve tarihçiler bu konuda farklı yorumlarda bulunmuş; kimileri savunmuş, başkaları eleştirmişlerdi. Ama Türkiye'de pek fazla itiraz görmedi; daha doğrusu ardında Atatürk'ün bulunduğu bir tarih anlayışını eleştirmek o günler için pek kolay değildi. Bu nedenle sessiz kalındı; dönemin en "mütedeyyin" tarihçileri bile Türk Tarih Tezi'ni benimsediler. Bunların başında Şemsettin Günaltay geliyordu.

Fuat Köprülü o tarihlerde edebiyat tarihi alanında söz sahibi bir kimlikti. Her ne kadar tarih yazmaya başlamışsa da ünü edebiyat alanındaydı. Dönemin en "akademik" tarihçisi Darülfünun müderrisi Şemsettin Günaltay'dı. Meşrutiyet yıllarının seçkin bir aydınıydı. Tarih alanında gücünü 1922-1924 yılları arasında ilk dört cildi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, beşincisi ise Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti adına yayınlanan *Türk Tarihi* ile kanıtlamıştı.[6] Bu beş ciltlik *magnum opus*, II. Meşrutiyet'ten beri biriken İslamî öğeleri de içeren "millî tarih" anlayışına son noktayı koyuyordu. Her ne kadar o tarihlerde Rıza Nur'un da yine Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti tarafından on iki ciltlik *Resimli ve Haritalı Türk Tarihi*[7] de yayınlanmışsa da Şemsettin Günaltay'ınkine oranla daha "popüler" nitelikte bir üsluba sahipti. Her iki eser de Cumhuriyet'in kuruluş evresinde tarihe ne denli önem verdiğinin kanıtlarıydı. Her iki çalışmanın ardından bir sonraki durak Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin daha önceki yazılarda sözünü ettiğimiz dört ciltlik tarihi olacaktı. Ancak, Meşrutiyet'le başlayan "İslamî Millî Tarih" ile Cumhuriyet'in "Lâ-dinî Milli Tarih"ni ayıran antropolojik bilgilerdi.

Gerek Şemsettin Günaltay, gerekse Rıza Nur, Türk tarihini ele alırken "tarih öncesi"ne gitmeksizin kendilerini "tarih"le sınırlı tutmuşlardı. Şöyle diyordu Şemsettin Günaltay:

"Türkler, tarihin nüfuz edebildiği en uzak zamanlarda, dünyanın en eski milletleri olan Çinlilerle İranlıların kendileriyle münasebette bulundukları muazzam ve kadim bir millettir. Bu millet muhtelif asırlarda, muhtelif muhitlerde siyasi veya etnolojik isimlerle tarih sahnesine çıkmış bir silsile-i mefâhir [iftihar edilecek silsile] yaşamışlardır. Türklerin tekâmül-i tarihiyyesini unutarak milli tarihimizde ancak Mahan hicretine kadar bir kadem vermek, Kayı Oğullarını Türk kitle-i azimesinden ayrı göstermek, şayan-ı hayret bir gaflettir. Maatteessüf bu gaflet yalnız Osmanlı Türkleri'ne münhasır kalmamıştır. Selçukîler, Gaznevîler, Harizmîler, Tolunîler, Ahşidîler... de kendilerini ana kitleden ayrı tutmuş, tarihlerini Selçuk'dan, Sevüktekin'den, Tolun'dan, Tuğuç'tan başlatmışlardır.

Aynı bir kavmin muhtelif boyları arasında derin bir boşluk açan bu hâl, millet fikrinin inkişafına kuvvetli bir hâil [engel] olmuştur."

Şemsettin Günaltay Türk tarihini ele alırken kısmen İslam öncesi döneme uzanmış, geniş bir coğrafyayı "aynı bir kavmin muhtelif boyları" olarak görerek, Türk tarihine derinlik kazandırmıştı. Bu görüş 19. yüzyılda başlayan "Türkoloji" çalışmalarının bir uzantısı sayılabilirdi. Ancak Türk tarihi 30'lu yıllarda daha da gerilere gitmiş, "tarih"i aşarak "tarih öncesi"ni ve "ön tarih"i kapsamıştı. Bunu da antropoloji ve arkeoloji sayesinde gerçekleştirmişti.

Köprülü ve Günaltay, her ikisi de İttihatçı gelenekten geliyordu. İlki edebiyat tarihi, diğeri dinler tarihi üzerine yetkin tarihçilerdi. Fuat Köprülü de, Şemsettin Günaltay gibi, Ziya Gökalp'in müridiydi. Her ikisi de Milli Mücadele'de Gazi'nin yanında yer almıştı. Ancak Türk Tarih Tezi bu iki ünlü tarihçiyi yol ayrımına getirmişti.

Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel DTCF'nin yeni binasına geçiş töreninde nutkunu okurken.

ŞEMSETTİN GÜNALTAY VE TARİHÇİLİK

Şemsettin Günaltay, Lozan Üniversitesi Doğa Bilimleri, eski dille Tabiiyyat, bölümünden mezun olmuştu. Yurda dönünce çeşitli liselerde müdürlük yapmış, bu sırada tanıştığı Ziya Gökalp'in etkisinde kalarak Türk tarihine merak salmıştı. 1914'te Darülfünun'daki ıslahat çalışmaları sırasında Edebiyat Fakültesi Türk Tarihi ve İslam Kavimleri Tarihi müderrisi oldu. Süleymaniye Medresesi'nde Dinler Tarihi ve İslâm Felsefesi okuttu. 1915'te İttihad ve Terakki mensubu olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı Ertuğrul Sancağı (Bursa)'ndan Bilecik

mebusu seçildi. Bu tarihte otuz iki yaşındaydı. Meclis dağılana kadar bu görevde kaldı. Darülfünûn'da millî davayı kuvvetle savunan ve gençlere yol gösteren hocalardan biri oldu.

Ankara'da millî hükûmet kurulduktan sonra, İstanbul'da Belediye Meclisi'nde üyelik ve başkan vekilliği yaptı. Bu arada, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev aldı. 1924 yılında İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşuyla bu fakültenin başına getirildi. 2. (ara seçim), 3., 4., 5., 6. ve 7. dönem Sivas, 9. dönem Erzurum milletvekilliği yapan Şemsettin Günaltay, 1949'da Hasan Saka'nın istifası üzerine 18. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurdu. CHP İstanbul il başkanlığı ve Kurucu Meclis üyeliği de yapan Günaltay, 1961'de senato seçimlerinde İstanbul senatörü seçildi; ancak göreve başlayamadan öldü. Bu arada uzun bir süre, 1941'den ölümüne değin Türk Tarih Kurumu'nun başkanlığını yaptı.

Milli Şef İsmet İnönü'nün DTCF Arkeoloji Enstitüsü'nü ziyareti.

Şemsettin Günaltay II. Meşrutiyet yıllarında dinî mecmualardaki neşriyatı ile reformist bir İslâmcı olarak tanınmıştı. Batı'da gördüğü eğitimin de etkisiyle mutaassıp bir kimliğe sahip değildi. *Zulmetten Nura*, *Hurafattan Hakikata*, *Maziden Atiye* adlı eserleri bu zihniyetin ürünleriydi. Birçok İttihatçı gibi İslâmiyetin "terakki"ye mani olmadığını savunuyordu. Nitekim 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde "İslam medeniyetinde Türklerin mevkii" başlıklı bir tebliğ vermiş, Türk zekâ ve irfanının İslâm medeniyetinde ne derece "âmil" olduğunu ortaya koymuştu. O'na göre, "Eğer Türkler İslâm camiasına girmemiş olsalardı, İslâm medeniyeti vücut bulmaz, o derece inkişaf etmez, o derece geniş iklimlere dağılmazdı".

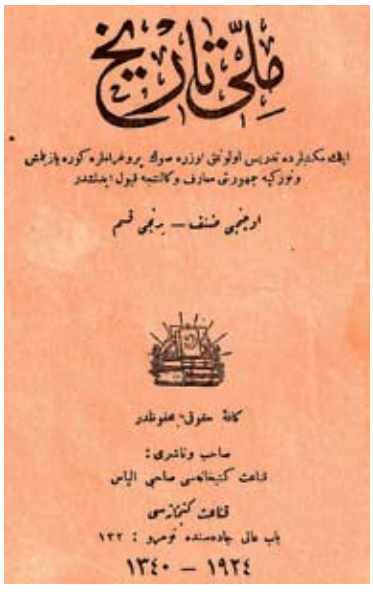
Şöyle devam ediyordu Şemsettin Günaltay: "Türkler neticesinde görüyoruz ki Ebu Müslim ihtilâlinin iktidar mevkiine getirdiği Toharistan, Horasan, Maveraünnehir Türkleri İslâm heyeti içtimaiyesi üzerinde nâfiz [derin] bir rol oynamaya başladıkları andan itibaren fen, san'at, hukuk, dinî telâkki sahalarının her birinde feyizli bir hareket başlamış, neticede İslâm medeniyeti denilen büyük medeniyet vücut bulmuştur. Emevîler devri nihayetine kadar İslâm câmiasını kaplayan fikrî durgunluğun, Türklerin hâkim bir vaziyette bu camiaya girmelerini müteakip feyizli bir hareket inkılap etmesi sebepsiz değildir. Bu hareketi yapan Türkler irfan, medeniyet, dimağî teşekkül itibariyle câmiayı teşkil eden diğer unsurların fevkinde bulunuyordu."

Şemsettin Günaltay bir yandan TBMM'de mebus iken, diğer yandan İstanbul Üniversitesi'nde ve yeniden kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türk tarihi hakkında dersler verdi. 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nda, uluslararası nitelikteki İkinci Türk Tarih Kongresi'nde "İslâm dünyasının inhitatı sebebi Selçuk İstilâsı mıdır?" konulu bir tebliğ sundu. Bu tebliğde Batı'da ve Arap dünyasında kimi çevrelerde hâkim görüş olan 9. ve 10. yüzyıllarda İslâm dünyasının en parlak devrini yaşarken Selçuk Türkleri'nin Ön-Asya'yı istilâ etmeleri sonucu İslâm dünyasının genel çöküşüne [umumî inhitatına] neden olduğu yolunda ileri sürülen yanlış görüşü sert bir dille eleştiriyor, tarihsel olayların bunun tam tersini gösterdiğini ileri sürüyordu. Selçuk Türkleri'nin Ortadoğu'ya gelmeleri sonucu bu bölgedeki anarşik devir son bulmuş, kurulan geniş imparatorluk dâhilinde güven ve asayiş teessüs etmiş, halkı ezen haksızlıklar zulümler ortadan kalkmış ve bu hal, ticaretin gelişmesine yol açtığı gibi, doğu ile batı arasındaki eski ipek ticareti yolunu yeniden etkinleştirmişti. Tüm din ve mezheplere karşı tarafsız ve hoşgörülü hareket eden Türkler mezhep kavgalarına da son vererek inanç ve vicdan özgürlüğünün Türkistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan geniş sahada hükümran olmasını sağlamışlardı.

İslam ve Türk tarihi üzerine uzman bir şahsiyet olan Şemsettin Günaltay'ın genellikle unutulan yönü aynı zamanda 30'lu yıllarda Türk Tarih Tezi'nin en hararetli savunuru olmasıydı. Şemsettin Günaltay, tarih ve tarih öncesini kendi düşünce dünyasında ayırmış ve bunların farklı devirler olduğuna ve birbirleriyle çelişmeden anlaşılabileceğine kendisini inandırmıştı. 1920'li yıllarda *İslâm Tarihi*, *Tarih-i Edyan*, *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, Darü'l-hilâfe medreseleri başta olmak üzere medrese eğitiminde kullanılan *Mümtehâb Kıraat*, *İslâm Dini Tarihi*'ni yazmışken 1930'lu yıllarda tarih anlayışını daha gerilere çekmiş, Orta Asya'ya ve Anadolu ön tarihine yönelmişti. Müslümanlığın çıktığı ve yayıldığı dönemlerde Orta Asya'nın genel durumu, Mezopotamya, Sümerler, Akadlar, Gutiler, Amoriler, Kassitler, Asurlular, Mitanniler, İkinci Babil İmparatorluğu, İbraniler gibi konulara ağırlık vermişti. Açıkçası antropoloji ve arkeoloji O'nu da sarmalamıştı.

TÜRK TARİH TEZİ'NİN SAVUNUSU

Şemsettin Günaltay Türk Tarih Tezi'ni savunan iki kalıcı çalışma yaptı. Daha doğrusu Türk Tarih Tezi'ne yöneltilen eleştirileri göğüslemeye yönelik iki uzun makale kaleme aldı. Aslında aşağı yukarı her iki çalışma ufak değişiklikler gösterse de aynı içeriğe sahipti. İlki ayrı baskı olarak da yayınlanan[8] bir *Belleten* makalesiydi.[9] İkincisi ise Türk Tarih Tezi ile Güneş Dil Teorisi'nin bütünlüğünü de gösteren ve Hasan Reşit Tankut'la işbölümüne giderek yayınladığı *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar* adlı kitabıydı.[10] Bu son kitap dil ve tarihin antropoloji ile

Fuat Köprülü'nün ilkokul üçüncü sınıf için yazdığı *Milli Tarih* kitabı.

Fuat Köprülü'nün Meşrutiyet yıllarında ibtidaî [ilkokullar] için yazdığı *Milli Kıraat* kitabı.

Ahlakî ve Medenî Musahabeler.

bağlantılarını somut bir biçimde ortaya koyuyordu.

Türk Tarih Tezi'ni Batılı kaynaklara dayandırarak savunan yukarıda adı geçen her iki makalenin içeriği Tez'le ilgili o güne kadar gündeme getirilmiş olan eleştirilere bir yanıt niteliği taşıyordu. Şemsettin Günaltay bunları beş başlık altında toplamıştı:

1) Türk Tarih Tezi'ni çürütmeye yönelik ilk eleştiri Orta Asya kuraklığı ile ilgiliydi: Kuraklığı gündeme getiren Huntington varsayımı ancak milattan sonra için geçerli olabilirdi; eski tarihler için böyle bir kuraklık söz konusu olamazdı.

2) Orta Asya'nın tarih öncesi devirlerde iskân edilmiş olduğu sabit değildi. Bu nedenle Türkistan'ın eski bir kültür merkezi ve Türklerin anayurdu olduğu savı gerçeklerle bağdaşmıyordu ve bu nedenle göç söyleminin de temeli yoktu.

3) Brakisefal ırkın anayurdunun Orta Asya sayılması ve ırk göstergesi olarak kafatasının kısalığının esas alınması "keyfi" bir durumdu. Zira Türk olmayan Alzaslılar, Bavyeralılar brakisefal oldukları halde, Türk camiası içinde yer alan Türkmenler dolikosefaldi.

4) Türklerin anayurdu Moğolistan'dı. Moğollarla ırkdaş olan Türkler, batıya, yani Türkistan'a, ancak milattan sonra yedinci yüzyılda gelmişlerdi. Türklerin ortaya çıkışı, ancak milattan bir iki yüzyıl önceye, yani Hiyongnular'a ve Siyenpiler'e uzanıyordu.

5) Sümerlerin ve diğer Ön Asya kavimlerinin Türklük'le bir ilişkileri olamazdı; Mısır'ın Ön Asya ve Orta Asyalılar tarafından istilası savı da temelden yoksundu.

Şemsettin Günaltay, bu beş eleştiriyi teker teker ele alıyor ve geniş ölçüde Batı ve İslam kaynaklarından örnekler vererek çürütme girişiminde bulunuyordu. Tarihsel yöntembilim açısından son derece titiz olan bu "savunma" o günün tarihsel birikimiyle uyum içersindeydi ve o günün "bilimsellik" kıstaslarına göre yabana atılacak nitelikte değildi.

İlk olarak Orta Asya kuraklığına değinen Günaltay, bunun Huntington'dan çok daha önce bilim dünyasında bilinen bir gerçek olduğunu söylüyordu. Buzul çağından sonra Orta Asya, Arabistan ve Sahra tedricen kuruyarak çölleşmişti; bunun dünya tarihinin dördüncü devrinde başladığı öteden beri coğrafyacılar tarafından savunulan bir keyfiyetti. Şemsettin Günaltay Fransızca, Almanca, İngilizce bir dizi kaynağa dayanarak kuraklık sorununu, teknotik ya da jeolojik, paleontolojik, morfolojik, hidrografik, glasiyolojik ve klimatolojik olmak üzere altı başlık altında ele alıyordu.

Türkistan'ın en eski kültür merkezi ve Türklerin anayurdu olduğu savını ise Şemsettin Günaltay, Aşkabat dolaylarında Anu'da bir Amerikan kurumu adına otuz küsur yıl önce arkeolog Raphael Pumpelly tarafından yapılan kazılara dayandırıyordu. Bu kazılarda Asya tarihi hakkında o güne kadarki bilgileri kökünden sarsacak sonuçlar elde edilmişti; Orta Asya'nın güçlü bir neolitik ve kalkolitik kültür alanı olduğu ortaya konmuştu. O tarihlerde antropologlar ve arkeologlar arasında neolitik ve kalkolitik devirler konusunda Orta Asya'nın rakibi Ön Asya idi. Pumpelly'nin Anu ve Aurel Stein'in Lopnor'da yaptıkları kazılar, İç Asya'nın neolitik ve kalkolitik kültür açısından Ön Asya'dan daha eski olduğunu gösteriyordu. Buğday ve arpa gibi tahılların menşeleri Orta Asya'ydı. Anu kazılarından anlaşıldığı kadarıyla bu yörede tahıl ekimi milattan en aşağı 8000 yıl önceye gidiyordu. Oysa Elâm ve Sümer'deki tahıl ekim bilgileri milattan önce 4000'lere tarihleniyordu. Öte yandan Anu'da 6000 yıl öncesine ait olarak bulunan uzun boynuzlu hayvanlara Elâm ve Sümer'de ancak 4000-3000 arası rastlanıyordu. Bütün bu veriler Anu kültürünün Ön Asya'nın Elâm ve Sümer kültüründen daha eski olduğunu gösteriyordu.

Öte yandan Mezopotamya'da, Akat ile Elâm'ın Sus yöreleri sürekli taşkınlar sonucu uzun yıllar bataklık olarak kalmıştı. Bu ırmakların akışını ilk kez düzene sokan halk bu

yörenin otokton insanları değildi; Türkistan'dan gelmiş olan ve daha önce Orta Asya'da bir uygarlık yaşamış ve gelişkin bir mühendislik öğrenmiş olan göçmenlerdi. Orta Asya'da baş gösteren kuraklık, bu topraklarda yaşayanları temel besin maddelerini temin etmek için ekip biçmeye, yapay olarak sulama yöntemleri geliştirmeye, kanallar açmaya, setler kurmaya sevk etmişti. Batıya göç edenler bu bilgilerini de beraberlerinde getirmiş, Elâm ve Sümer uygarlıklarının doğmasına neden olmuştu.

Türk Tarih Kurumu'nun yayın organı *Belleten'in 29.* ve *25.* sayıları.

Türk Dil Kurumu'nun yayın organı *Türk Dili — Belleten.*

GORDON CHILDE VE SAINT MARTIN

Ünlü arkeolog Gordon Childe, Ön Asya'nın ilk devirlerine ait neolitik ve eneolitik uygarlıkları incelerken bütün bu gelişmelerin akraba olan "Asyaî" göçmenler olduklarını belirtiyordu. Ön Asya'da, boyalı beyazımsı çömlekler, armut biçiminde taş tokmakların bulunması, madenin tanınması, tuğla inşaatı, tahıl ekimi ve koyun, inek, öküz gibi çatal tırnaklı hayvanların ehlileştirilmiş oluşu Gordon Childe'ı Anu uygarlığına yönlendiriyordu. Kısaca Gordon Childe bütün Ön Asya uygarlıklarının, hatta Mısır'daki Gezre kültürünün Orta Asya'ya bağlanabileceğini söylüyordu. Keza son zamanlarda Ön Asya ve Orta Asya'da arkeolojik incelemelerde bulunan Hezfeld, eneolitik kültür kaynağının Orta Asya olduğunu ve buradan dört tarafa yayıldığını belirtiyordu.

Peki, bu ilk neolitik kültürün geliştiği yörelerin en eski ve otokton halkı kimlerden oluşuyordu ve hangi ırka mensuptu? Şemsettin Günaltay, bu soruyu yanıtlamak için Eski Yunan tarihçilerine uzanıyordu. Bu yazarlar İskitya dedikleri alanlardan Hazar Denizi'nin doğu ve güneyinden itibaren doğuya doğru uzanan kısmı, Asya İskitleri ya da Mesaget adını verdikleri bir kavimle meskûn gösteriyorlardı. İran'da Ahameniş Devleti'nin kuruluşundan önceki yüzyıllardan beri bu yöreyi işgal ettiklerine göre Mesagetler bu mıntıkaların otokton halkıydı. Herodot'tan anlaşıldığına göre Yunanlılarla Romalıların Mesaget adını verdikleri kavme, eski İranlılar Saka diyorlardı. Xerxé'in ordusunda bulunmuş olan Sakalar, giyim kuşamları ve özellikle süvarilikteki maharetleri ile İranlılardan farklı bir konumdaydılar. *Şehname*'de genel bir tanımlama ile Turanlılar denilen gruba giren Sakaların eski zamanlardan beri İran'ın doğu mıntıkasına hâkim oldukları Mazdeizmin kutsal kitabı olan *Zend*'den de anlaşılmaktaydı. Mazdeistlerin bu kutsal kitabında Turan hanlarından Ercasp'in Hazar Denizi'nin etrafındaki ülkelere hâkim olduğu vurgulanıyordu. Nitekim bu yöreyle ilgili eski belgeleri özenle inceleyen Saint Martin de benzer sonuçlara varmıştı.

Makalesinde Saint Martin'in görüşlerine geniş yer veren Şemsettin Günaltay, Saka isminin de Türk diline ait bir sözcük olduğunu, vaktiyle bu ismi taşıyan Türklerden Sibirya içlerine ve güneydoğuya doğru göç etmek zorunda kalmış olan ve bugün Ruslar tarafından Yakut adıyla anılmakta bulunan boyların kendi aralarında kendilerini hâlâ Saka ismiyle anmakta olmaları da eski Sakaların Türklüklerini doğruluyordu.

Keza Horasanlılara da değinen yazar, Türk ile Horasanlı arasındaki farkın, aynı kavimden çadırda oturanlarla, kentli, dağlı ile ovalı arasındaki fark kadar olduğunu vurguluyor, Orta Asya'nın en eski bir kültür merkezi ve buranın en eski, otokton halkının da değişik zaman ve yerlerde farklı adlarla anılan Türkler olduğunu, Bakteriyan, Sugdyan, Toharistan ve Horasan'ın eski devirlerden beri bu Türklerle meskun bulunduğunu kaydediyordu.

BRAKİSEFAL IRKIN ANAYURDU

Bir sonraki alt bölüm "Brakisefal ırkın anayurdu Orta Asya'dır" başlığını taşıyordu. Türk Tarih Kurumu'nun Asya ve Avrupa'da eneolitik uygarlığı kuranların brakisefaller ve bunların anayurtlarının da Orta Asya olduğu doğrultusunda tezin kuru bir iddia olmadığını, bu konuda uluslararası yetkin bilim adamlarının bu teze destek verdiğini söyleyen Şemsettin Günaltay, görüşlerini büyük ölçüde Marcellin Baule'ün bulgularına dayandırıyordu. Marcellin Baule'e göre Avrupa'ya ilk neolitik kültürü sokanlar Homo-alpinus ve Arya adlarıyla anılan Orta Asyalı brakisefallerdi. Brakisefal ırkın anayurdu Orta

Asya'ydı. Bu ırk dünyaya buradan yayılmıştı.

Brakisefallerin göçleri, Buzul devrinin sonlarından itibaren eski yurtlarından step hayvanlarıyla birlikte gerçekleşmişti. Tunç devrinde Batı Avrupa'da yuvarlak kafalı, buğday tenli insanların birdenbire çoğaldıkları görülmüştü. Sarışın şimal insanı (homo-nordicus) ile buğday renkli Akdeniz insanı (homo-mediterraneeen) arasına kama gibi sokulmuş olan Alp insanı (homo-alpinus) Fransa Britanyası'nda bir sivri uç ile Atlas Okyanusu'na dayanıyordu. Doğuyu doğru alanı gittikçe genişliyor ve brakisefal Türklerin de anayurdu olan Orta Asya'ya varıyordu.

Hatta denilebilirdi ki, kronoloji açısından bütün eneolitik (Bakır, Tunç, Demir) çağları süresince devam etmiş olan Palafit kültürünü Avrupa'ya sokanlar bu Orta Asyalı göçmenlerdi. Palifitlerin kuruldukları göllerin dibinden çıkarılan iskeletler brakisefaldi. Brakisefaller Orta Asya'dan yola çıkarak Kafkaslar'ın maden cevherli yörelerine gelmiş, izleyen yüzyıllarda buradan Afganistan'a, İndus boylarına, İran platosuna, buradan da Elâm ve Mezopotamya'ya, Anadolu ve Ege havalisine, Suriye ve Filistin üzerinden Mısır'a ulaşmışlardı.

Eleştiriye konu olan bir diğer husus Türklerle Moğolların ilişkileriydi. Tarih Tezi'ni eleştirenler, Türklerin menşeini Moğolistan'da gösteriyor ve Türkleri Moğollarla birlikte sarı ırktan sayıyorlardı; hatta Türkleri Moğol addediyorlardı. Bu görüşlerin gönderme yaptıkları temel eser Fransa'da Collège Royal profesörlerinden Joseph de Guignes'in 1756-1758 tarihleri arasında yayınlanan *Histoire des Huns, des Turcs, des Mogols et autres Tartares* adlı eseriydi. Joseph de Guignes'in kaynağı Farsça yazılmış kitaplar ve bunların başında bulunan *Camiü't-tevârih* idi. İran'da hüküm süren Cengiz oğullarından Gazan Han devrinde İslâm dünyasında Türk tarihi üzerine yazılan ilk eser olan bu kitap, siyasal bir maksatla kaleme aldırılmıştı. *Camiü't-tevârih*'te yapılmış olan tahrifatın nedenlerini ayrıntılarıyla anlatan Şemsettin Günaltay, bu eserin ve benzerlerinin etkisiyle Joseph de Guignes ve diğer bazı Batılı yazarların yanılgıya düştüklerini söylüyor, Türklerin yurtlarının Moğolistan olduğunu, Türklerin batıya yani Türkistan ve Maveraünnehir yöresine ileri tarihlerde, yani milattan sonra yedince asırda gelmiş olduklarını iddia edecek kadar gerçek dışı bilgilere yer verdiklerini belirtiyordu. Oysa *Camiü't-tevârih*'te ayrı bir kısım oluşturan *Oğuzname*'de ve *Oğuzname*'nin Uygurca metinlerinde eski Türklerin menşeinin Türkistan olduğu görülecekti. Türkler tıpkı batıda İran'a olduğu gibi, doğuda da Moğolistan'a fatih sıfatıyla ve sonradan girmişlerdi.

Fuat Köprülü ile Şemsettin Günaltay'ın arasındaki fay hattı 40'lı yıllarda daha da derinleşecekti. "Giderek muhalefete geçen Fuat Köprülü "Dörtlü Takrir"e imza koyarak Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alırken, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ile yıldızı parlayan Şemsettin Günaltay, Hasan Saka'nın ardından siyasetin en üst kademesine, başvekilliğe yükselecekti.

Çağdaş Türk tarihçiliğinin kurucularından Fuat Köprülü milletvekilliği (1935-1943) ve dışişleri bakanlığı da yaptı.

TÜRKLER VE SÜMERLER

Eserde savunulan bir başka konu başta Sümerler olmak üzere Ön Asya'nın Azyanik denilen kavimleri ve Etilerin Orta Asya'dan gelmiş oldukları teziydi. Milattan dört bin yıl önce Fırat-Dicle arasındaki sahanın güney mıntıkasında büyük bir uygarlık yaratan, yazıyı Ön Asya'ya ve bütün dünyaya yayan Sümerler Mezopotamya'nın otokton halkı değildi.

Şemsettin Günaltay, Türklerle Sümerler arasında bağlantı kurmak için birçok dış kaynağa başvuruyordu. Heykel ve kabartmalarda, Sümerler, orta boylu, tıknaz bedenli, geniş alınlı, dolgun çehreli, büyük burunlu, büyük ve çekik gözlü, kısa ve geniş boyunlu brakisefal insanlardı. Kafaları çıkıntılı olup düz bir enseyle bağlantılıydı. Burunları da Türkler gibi iri, çıkıntılıydı. Bu tür vasıflar o günlerde de Anadolu'nun her yöresinde görülüyordu.

Lisanlarının iltisaki (*agglutinome*) olması da Sümerlerle Türklerin ilintilendirilmesine neden oluyordu. Sümerlerle Türkler arasındaki bağı çürütmek üzere bazı yazarlar Sümerlerin dolikosefal oldukları yolunda iddialar ortaya atmışlardı. Oysa Boule, Contenau, A. Moret gibi ünlü Ön Asya tarih ve arkeologları defaatle Sümerlerin brakisefal olduklarını kaydediyorlardı. Nitekim Sümerlerden kalmış heykel ve kabartmalarda başlar genellikle geniş ve çıkıntılı, yani brakisefal olarak görülmekteydi.

Diğer bir kanıt Sümerlerin Konakeş denilen kalın dokumalı yün elbiseleriydi. Bu giysiler kendilerinin Orta Asya gibi soğuk bir iklimden gelmiş olmalarına kanıt teşkil etmekteydi. Bu elbisenin sağ kol ve sağ omuz açık kalmak üzere sırta alınması da eski Türk ananesine uygun düşüyor-

du. Sümerlerin tolgaları, türbanları Türklerinkinin aynısıydı. Mabetlerinin kat kat ve kuleli olması, taş bulunmayan Mezopotamya'da inşa edilen yerleşim yerlerinde inşaat taşları taklit edilerek Plan-Convexe tuğla kullanılışı bu insanların yüksek ve dağlık mıntıkalardan gelmiş olduklarını gösteriyordu.

Ön Asya'da Sümerlerde görülen ileri madencilik tekniği de ilk vatanlarının Altay mıntıkası gibi bol maden yatakları olan bir coğrafya olduğuna kanıttı. Zira Kalde gibi maden bulunmayan bir mıntıkada madencilik sanatının doğması ve gelişmesi düşünülemezdi.

Şemsettin Günaltay, Ön Asya'nın Sümerlerle çağdaş ve onları izleyen

Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nin açılışında Milli Şef İsmet İnönü ve Şemsettin Günaltay.

Elâmlar, Subariler, Gutiler, Önetiler, Kassitler, Etiler, Hurriler, Mitanniler gibi Batılı yazarlar Azyanik ya da Yafetit adı altında topladıkları diğer kavimler hakkında da kanıtlar sunuyor ve onların da Orta Asya kökenli olduklarını ileri sürüyordu.

Şemsettin Günaltay'ın gündeme getirdiği son husus tarih öncesi devirlerde yalnızca Mezopotamya'nın değil, Mısır'ın da Türklerin ilk cetleri tarafından istila edilmiş olduğuydu. Türk Tarih Tezi'nin bu boyutu kuru bir iddia değildi; son dönemlerin bulguları bunu kanıtlıyordu. Mısır'da Abydos, Negade, Ebû Sirûlmülk, Gerze ve Harage gibi mezarlıklarda yapılan kazılar, milattan önce beşinci binde Mısır'ın geniş kafalı, yani brakisefal insanlar tarafından istila edilerek burada ikinci eneolotik uygarlığın kurulmuş olduğunu ortaya koymuştu. İstilacılar, "fatih" bir ırka mensuptu; madenleri biliyor, gelişmiş silahlar kullanıyorlardı. Bu sayede Mısır'ın otokton halkına üstün gelmişlerdi. Fatihler, Nil vadisini aldıktan sonra otokton halka altın, bakır ve tunç kullanmayı, taştan ve tuğladan mesken yapmayı öğretmiş, uygarlık sembolü olan yazıyı Nil kıyılarına sokmuşlardı. Böylece Mısır, klan rejiminden merkezileşmiş bir hükümete dönüşmüştü.

Şemsettin Günaltay, her iki yazısını da bitirirken, Türk Tarih Tezi'nin bir "fantezi" değil, en son kazıların sonuçları ve Doğu tarihi hakkında eski belgelerin bilimsel yöntemlerle incelenmesi sonucu oluşan bilimsel bir gerçek olduğunu "kat'î surette" ortaya koymakta olduğunu kaydediyordu. 1932 yılında gündeme gelen varsayımlar, böylece o günün, tarih, antropoloji ve arkeoloji alanındaki bilimsel bulgularıyla kanıtlanmış oluyordu. Böylece Türk Tarih Tezi antropolojinin bir kurgusu olmasına karşın giderek tarihçilerce de benimsenmiş oluyordu. Nitekim Şemsettin Günaltay bu eserlerinden birkaç yıl sonra Türk Tarih Kurumu'nun başına geçecek ve başvekil olduğu dönem dahil uzun bir süre bu görevde kalacaktı.

FUAT KÖPRÜLÜ VE ANTROPOLOJİ

Türk Tarih Tezi daha Birinci Türk Tarih Kongresi'nden itibaren tarihçiler arasında bir ikileme neden olmuştu. Ankara'nın "kültür devrimi" daha başından beri Cumhuriyet'e mesafeli yaklaşan Darülfünun ortamında soğuk karşılanmıştı. Nitekim bunun faturasını 1933 Üniversite Reformu'yla ödeyecekti.

Birinci Tarih Kongresi'nde Afet İnan'ın ünlü "Tarihten evvel ve tarih fecrinde" başlıklı açış konuşmasının ardından söz alan Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi Fuat Köprülü Orta Asya'ya ait tarih öncesi, arkeoloji ve antropoloji incelemelerinin henüz yeni başladığını, Avrupa'da bu bilimlerin, hele Orta Asya'ya ait incelemelerin daha emekleme aşamasında, "henüz çocuk denecek bir halde" bulunduğunu, bilhassa Orta Asya için bu incelemelerin çok iptidai bir düzeyde olduğunu söylüyor ve "yirminci asır zarfında muhtelif ilim cemiyetlerinin, muhtelif devletlerin Şarkî Türkistan'a gönderdikleri ilmî heyetlerin meydana çıkardığı eserlerin büyük kısmı henüz tetkik edilmiş değildir" diyordu. Keza Türk adının devlet ismi olarak ilk kez tarih belgeleri üzerinde görülmesi "cümlemizin malûmu olduğu üzere" milattan sonra görüldüğünü, Çinlilerin "Tukyü" tarzında kaydettiklerini belirtiyordu.

Fuat Köprülü, Türk Tarih Tezi'nin gerisindeki antropolojik verilere mesafeli duruyordu. Ancak Batı'da Türkler'e atfedilen kimi vasıfları eleştirmekten geri kalmıyor, bu tür durumlarda antropolojiye başvurmanın dışında bir seçenek olmadığını kabul ediyordu. Köprülü konuşmasını şu sözlerle sürdürüyordu: "Hakikaten benim şimdiye kadar görebildiğim birçok tarihî ve edebî vesikalar, Türk ırkının, bazı antropoloji kitaplarında yazıldığı veçhile bir çirkinlik numunesi değil, bilâkis güzellik timsali olduğunu sarahaten anlatmaktadır. Antropoloji kitaplarının hattâ en son neşredilenlerinde Türk oldukları inkâr edilemeyen meselâ Anadolu, Rumeli Türklerinin Mongol veya Mongoloid denen ırka mensup olmadığı görülüyor."[11]

Fuat Köprülü, aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarında edebiyat tarihi yanı sıra tarihe de yönelmiş,[12] hatta ilkokullar için Maarif Vekâleti'nin *Millî Tarih* kitaplarını yazmıştı.[13] Ayrıca aynı tarihlerde yine ilkokullar için *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Milli Kıraat* ders kitaplarını kaleme almıştı. Bu kitaplarda Türk devrimi genç dimağlara şu satırlarla aktarılmıştı:[14]

"Yakın zamanlara kadar Türkler padişahların esiri idiler. Süslü azimetli saraylarda oturan, gece, gündüz keyif eden, saraylarında binlerce uşak besleyen bu padişahlar, kendilerini memleketin sahibi sanırlardı. Onların düşüncesine göre millet çalışıp kazandığını padişahlara yedirmekle memur esirlerdi.

Yeryüzündeki başka milletler bu esirlikten çoktan beri kurtulmuşlardı. Türkler de yavaş yavaş uyandılar. Başka milletlerin gittikleri yolda yürüyerek yükselmekten başka bir çare olmadığını gördüler. Padişahların uzun yıllardan beri milletin kanını emdiklerini, memleketi baştanbaşa harabeye, yangın yerine çevirdiklerini anladılar. Zavallı, mazlum Anadolu halkı aç, çıplak, sefil yaşarken, padişahlar saraylarında eğlenceden başka bir şey düşünmüyorlardı.

Bundan on iki sene evvel büyük bir harbe girişerek yenilmiştik. Düşmanlar dört taraftan üstümüze çullanarak Türkleri ortadan kaldırmak istediler. Gazi Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bütün millet zulme, haksızlığa karşı isyan etti. Son Osmanlı padişahı olan alçak, düşmanlarla birleşti; Milleti mahvetmeğe çalıştı.

Türk milleti bu kurtuluş harbini zaferle bitirdi; düşmanlarını ezdi. Fakat en büyük düşman içimizde idi: Türkün padişahlıktan daha büyük bir düşmanı yoktu. Millet 29 Teşrin-i evvel 923 tarihinde birkaç yüz yıllık düşmanını da ortadan kaldırdı. Cumhuriyeti ilan etti.

Türkün esirlikten kurtularak kendi topraklarında hâkim, efendi olduğunu ilan eden bu tarih, bizim en büyük milli bayramımızdır."

Fuat Köprülü, 20'li yıllarda edebiyatın ötesinde Türk tarihiyle yakından ilgilenmiş, Cumhuriyet'in pedagojik kaygıları yüksek ilk ve orta okul ders kitaplarının yazımını üstlenmişti. Ancak 30'lu yıllarda antropoloji kökenli Türk Tarih Tezi ile yollarını ayırmış, Türk Tarih Kurumu ile arasına mesafe koymuştu. Bu ayrılık uzun yıllar sürecekti. Nitekim, 1935 yılında Paris'te yayınlanan *Les origines de L'Empire otoman* (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu) adlı kitabı, 1941'de yayın kararı alınmasına rağmen Türk Tarih Kurumu tarafından ancak 1959'da yayınlanabilmişti.

Fuat Köprülü Osmanlı'ya karşı Cumhuriyet'in ilk yıllarında sert eleştiriler yöneltmişse de görüşlerini zamanla daha hoşgörülü bir çizgiye çekmişti. Atatürk de Fuat Köprülü'nün ilmi şahsiyetinin bilincindeydi. 1924'te Türkiyat Enstitüsü'nü kuran Fuat Köprülü'nün birikimini her zaman takdirle karşılamış, 1935 yılında onun Kars mebusu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmesini sağlamıştı. Köprülü, Ankara'ya geldikten sonra Atatürk'ün isteği üzerine, Mülkiye'de Kurumlar Tarihi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ise Orta Çağ Türk Tarihi derslerini verdi. Büyük ilgiyle karşılanan derslerini, 1941 yılına değin düzenli bir biçimde sürdürdü ve değerli tarihçiler yetiştirdi. Bunlar arasında Akdes Nimet Kurat, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Neşet Çağatay ve Halil İnalcık, Mustafa Akdağ gibi seçkin tarihçiler yer aldı. Ayrıca 1940'ta Abdülhak Adnan Adıvar başkanlığında telif ve tercüme yoluyla yayımlanmaya başlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nin de yazarları arasında yer aldı; bu ansiklopedi için yetmiş bir madde yazdı.

Milli Şef İsmet İnönü ve Meclis Başkanı Abdülhalik Renda Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nin açılışını izlerken.

İTTİHATÇI GELENEK VE YOL AYRIMI

Köprülü ve Günaltay, her ikisi de İttihatçı gelenekten geliyordu. İlki edebiyat tarihi, diğeri dinler tarihi üzerine yetkin tarihçilerdi. Fuat Köprülü de, Şemsettin Günaltay gibi, Ziya Gökalp'in müridiydi. Her ikisi de Milli Mücadele'de Gazi'nin yanında yer almıştı. Ancak Türk Tarih Tezi bu iki ünlü tarihçiyi yol ayrımına sokmuştu. Her ikisi de 30'lu yıllarda paradoksal bir çizgiye girmişti.

Fuat Köprülü, Ziya Gökalp'in desteğiyle 1913'ten itibaren Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Türk Edebiyatı Tarihi dersleri vermeye başlamıştı. Fransız sosyal psikoloğu ve tarih felsefecisi Gustave le Bon'dan yararlanarak yazdığı ve tarih araştırmalarında yöntem konusunu ele aldığı *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl* (1913) başlıklı öncü çalışması, sonraki yıllarda hem edebiyat tarihi alanında ve hem de diğer tarih alanlarında temel başvuru kaynaklarından biri haline geldi.

Cihan Harbi yıllarında ilkokullarda "devre-i evvelî", "devre-i mutavassıta" ve "devre-i ûlâ"da okutulacak olan *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler* adlı ders kitapları onun kaleminden çıkacaktı.[15] Keza yine aynı yıllarda "ibtidaiyye"den "sultanî"lere kadar değişik düzeylerde Maarif Nezareti'nin *Millî Kıraat* kitaplarının yazarı da Köprülü idi.[16] Nihayet Cumhuriyet ile birlikte ilk, orta, lise *Yeni Milli Kıraat* ve *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Milli Kıraat* kitaplarını Köprülü hazırlamıştı.[17] Ama bütün bu Cumhuriyetçi pedagojik çalışmalarının yanı sıra *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1919), *Türk Edebiyatı Tarihi* (1920-1921), *Türkiye Tarihi* (1923), *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar* (1931), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* (1934), *Les origines de l'Empire ottoman* ve *İslâm Medeniyeti Tarihi* (1940) onun akademik kimliğini de kanıtlamasına vesile olmuştu.

Diğer bir deyişle Fuat Köprülü Türkçü romantik bir çizgiden giderek daha evrensel bir tarih anlayışına yönelirken, Şemsettin Günaltay "mütedeyyin" bir tarih anlayışından yola çıkmışken pagan Türk Tarih Tezi'nin baş temsilcisi olmuştu. Bu ikilem aslında coğrafyadan kaynaklanıyordu. Ankara ve İstanbul Millî Mücadele'nin başından itibaren kurulmakta olan Cumhuriyet karşısında farklı tavır koyuyorlardı. İstiklal Mahkemeleri'nin hedefinde birçok kez İstanbul vardı. İstanbul'a güven o denli düşmüştü ki, Harbiye ve Mülkiye Ankara'ya alınmıştı. Hatta bir aralık İstanbul Esham ve Tahvilat Borsası bile Ankara'ya taşınmıştı.

Milli Şef, Üçüncü Tarih Kongresi Tarih Sergisi'nde Alacahöyük hakkında kazı direktörü Hâmit Koşay'dan bilgi alırken.

Köprülü Türk Tarih Tezi konusunda zaman zaman imalı eleştirilerde bulunmuşsa da pek fazla ileri gitmedi. Kendisi de Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş evresinde "kuru sıkı" tarihçilik yapmıştı. Ancak, çok partili döneme geçişle geçmişe dönük eleştirilerde bulunmaktan da sakınmadı.

ANTROPOLOJİ VE TÜRK DİL DEVRİMİ

Avrupa'daki karmaşık yapısına karşılık[18] Kuzey Amerika'da, ABD'de ve Kanada'da antropoloji 20. yüzyılın ilk yarısında analitik bir tasnife uğramıştı. Yenidünya'da antropoloji giderek dört ana eksenden ya da alt disiplinden oluşmuştu. Bunlardan ilki geçmişte "fizik" antropoloji" diye bilinen, günümüzde artık "biyolojik antropoloji" diye adlandırılan alandı. Biyolojik antropoloji, özellikle geniş bağlamda insanoğlunun bilimi, "antropoloji" anlamına gelen insan biyolojisinin incelenmesiydi. Geçmişte "fizik antropoloji" insan türleri ile üst evredeki, şempanze ve goril gibi primatlar arasında anatomik karşılaştırmayı ve aynı zamanda çağdaş insanla ataları olarak bilinen Australopithecus africanus ve Homo erectus ve benzerleri arasındaki ilişkiye odaklanmıştı. Ancak genetik alanındaki bulgular sayesinde, ırklar arasındaki anatomik karşılaştırma miadını doldurdu. Bugün artık, genetik, yanı sıra nüfusbilim, forensik bilim, paleo-tıp çağdaş biyolojik antropolojiyi bilimsel bir tabana oturtmuş bulunuyor.

Kuzey Amerika'daki antropolojinin ikinci bir alt unsuru arkeoloji ya da "prehistorik arkeoloji" oldu. Fosil bulguların anatomik özellikleri biyolojik antropolojinin alanını oluştururken, bu bulguların kendi mekânları ile ilişkileri ve ipuçlarından çıkarsanan tarihöncesi toplumların yapıları arkeolojiyi besledi. Bir başka alt unsur, kültürel antropoloji, Kuzey Amerika'da antropolojinin en geniş alt birimini oluşturdu. Bu alan kültürel farklılıkları, kültürel evrenselleri, toplumsal yapı çözülmelerini, sembolizmin yorumlarını içerdi. Günümüz dünyasında da kültürel antropoloji, diğer alt birimleri ile örtüşen alanları olsa da artık hâkim bir konuma geldi.

Antropolojik dilbilim ise farklı dillerin geçmişine yönelerek antropoloji ile ilişkilerini irdeliyordu. Çağdaş dilbilimci "dil"e odaklanırken, antropolojik dilbilimci "diller" ile uğraşıyor, bir anlamda kültürel antropolojinin göreceli, rölativist çizgisini izliyordu. Türkiye'de 1930'lu yılların

Fuat Köprülü'nün romantik tarih yazıcılığını eleştirisi

Yayınladığı W. Barthold'un *İslâm Medeniyet Tarihi*'nde, kendisinin da dahil olduğu bir zamanların romantik tarih yazıcılığını şu satırlarla eleştiriyordu:
"Millî tarih telâkkisinin romantik devrini, Türk nasyonalizmi de tabiatıyla görmüştür; Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında hiçbir ilmî esasa dayanmayan çok haksız menfî telâkkileri karşısında, bizim romantik tarihçiliğimizin aksülameli de ister istemez çok müfrit ve mübalağalı olacaktı ve hakikaten öyle de oldu. Bütün ilmî terâkkilerin esası olan tenkid fikrinin inkişafı ve rasyonel çalışma usullerinin yerleşmesi, dünyanın her yerinde olduğu gibi, bizde de 'yarım asırdan fazla bir zamandan beri fasılalarla devam eden' bu romantik tarih devrini kapatacaktır. Fakat, yine her yerde olduğu gibi, bizde de bu romantik telâkki, millî tarih tetkiklerine karşı umumî bir alâka uyandırmak ve umumî tarih içinde Türklerin rolünü araştırmaya sevk etmek itibariyle, psikolojik bir hamle yaratmıştır. Beni, otuz sene evvel, millî tarih araştırmalarına sevk eden ve –insanı ümitsizliğe ve atâlete düşürecek- maddî ve manevî her türlü mâniâlara karşı bu yoldan ayırmayan biricik âmilin de, bu psikolojik hamle olduğunu itiraf etmeliyim... Rasyonalizmden ayrılmamak hususundaki kat'î azmime rağmen, eski yazılarımda zaman zaman bu romantizmin tesirleri bulunduğunu saklayamam. Fakat, her şeye rağmen otuz senelik mütemadî bir çalışma esnasında elde edebildiğim müsbet neticeler sayesinde, Türklerin Ortazaman tarihindeki rolleri hakkında mevcut yanlış fikirlerden bir haylisini değiştirmeye muvaffak olduğumu ve birçok Garp âlimlerinin artık o neticeleri kabul ettiklerini, büyük bir memnuniyetle söylemekten kendimi alamıyorum. Ben ilime ve insanlığın iyiye, doğruya gittiğine inananlardanım; bundan otuz sene evvel olduğu gibi bugün de insaniyetçi Türk nasyonalizminin heyecanını kalbimde ve kafamda taşıyorum. Lâkin, tarihî realiteyi ararken, her şeyden evvel ilmî bir hakikatin hizmetkârı olduğumu unutamam... Esasen tarihî hakikat de, Türk milletinin hakikî menfaatine asla mugayir olamaz."[20]

antropolojisi bu dört alt unsurdan üçüne odaklandı. Bunları günümüzde kimi çevrelerde biyolojik antropoloji olarak bilinen fizik antropoloji, arkeoloji ile antropolojik dilbilimdi. Fizik antropoloji ve arkeoloji Türk Tarih Kurumu'nda işlenirken, antropolojik dilbilim Türk Dil Devrimi'nde işlevsellik kazandı. Atatürk'ün üzerinde ısrarla durduğu Güneş Dil Kuramı antropoloji ile eklemlenmiş bir alandı. Türkiye'de o tarihlerde gündeme gelmeyen kültürel antropoloji ise Cumhuriyet'in toplum mühendisliği anlayışına ters düşüyordu. Bu alan daha Milli Mücadele yıllarında Sıhhıye Vekili Rıza Nur tarafından gündeme getirilmiş ve her ile özgü, kültürel antropoloji bilgileri de içeren *Sıhhî ve İctimaî Coğrafya* kitapları yayınlanmaya başlanmışsa da, Şeyh Sait İsyanı ile birlikte kültürel farklılıkların üstü örtülmüş, hatta o güne kadar çıkmış olan *Sıhhî ve İctimaî Coğrafya* kitapları kütüphanelerden toplatılmıştı. Kültürel farklılıklar üniter bir devlet için "risk" içeriyordu. Türdeş bir toplum anlayışı kültürel antropoloji ile bağdaşmıyordu.

Oysa antropolojik dilbilim, antropolojinin Türkiye'ye girişiyle yaşıttı. *Türk Antropoloji Mecmuası*, tarih öncesi ve ön tarihe yöneldiği ölçüde dil sorununu da gündeme taşımıştı. Özellikle İtalyan filolojist, biyolojist ve fizyoloji uzmanı Doktor Pietro Tullio'nun alfabe harfleri, söz kökleri ve "fonem"ler üzerine yaptığı araştırmalar bu dergide Türkçe ve Fransızca olarak yer aldı. Profesör Tullio İtalyanca, Almanca ve İngilizce yazdıklarını Antropoloji Enstitüsü'ne göndermiş ve bu yazıların bir kısmı Türkçe ve Fransızca olarak dergide yayınlanmıştı. Yazılar "dil birliğinin onamatopik esaslarını belirliyordu. Profesör Tullio'ya göre ne kadar "fonem" varsa o kadar alfabe harfi olabilirdi. Bütün fonemler doğa seslerinden çıkmıştı. Alfabe harfleri havadaki ses akselerinin (*schallreflexe*) "trase"leriydi ve doğada dil birliğini gösteriyordu. Doğa bilimleri ile filolojinin yakın bağını kuran Profesör Pietro'ya göre dil bilgisi antropolojinin bir şubesiydi. Filologların "beşeri malumatları" doğa bilgisi yöntemleri

DTCF Antropoloji Enstitüsü'nde öğrenciler.

dışında kuru laftan ibaretti. "Medeniyet tarihinde bir güvercinin alfabe harflerini gagasıyla yazdığını görmek kadar derin ve felsefî bir hâdise yoktu". Bu görüşler 30'lu yılların ortalarında Atatürk'ün öncülüğünde Güneş Dil Teorisi'nde özümlenecekti. Ankara Üniversitesi'nin nüvesini oluşturacak fakülte de kurulurken filolojinin bu denli rağbet görmesi ve fakültenin adına "dil"in eklenmesi de bu anlayışın sonucuydu.

Kısaca Türk dil ve tarih tezleri bir bütündü. Nitekim yukarıda sözü edilen *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*'ı Şemsettin Günaltay, Hasan Reşit Tankut'la birlikte ortak kaleme almıştı. Önsözde bu böyle ifade ediliyordu. Türk dil ve tarih tezleri, 1936'da Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda, 1937'de Bürkeş'te toplanan Uluslararası Arkeoloji ve Antropoloji Kongresi'nin lengüistik seksiyonunda ve yine 1937'de İkinci Türk Tarih Kongresi'nde yerli ve yabancı antropolog, tarihçi ve dil bilginlerine sunulmuştu. "Türk bilgisinin bu en yeni ve dünya ölçüsünde önemli buluş ve görüşleri" ile ilgili kanıtların derli toplu olarak bir araya getirilmesi amacıyla kardeş Türk Tarih ve Dil Kurumları Lenguistik-Etimoloji Kolbaşısı Profesör Hasan Reşit Tankut ve Türk Tarihi Kurumu üyelerinden Profesör Şemsettin Günaltay'ı görevlendirmişti. Her iki kurumun işbirliğiyle ortaya konan bu kitap "Kemalist Türkiye'de yeni doğan fikir hareketi"ni simgeliyordu.

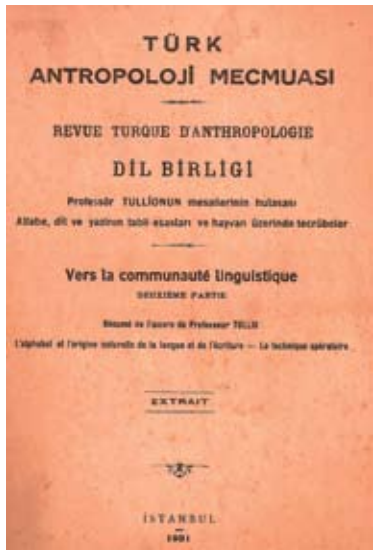
30'lu yılların "kültür devrimi"nin eksenini Türk Tarih ve Türk Dil tezleri oluşturuyordu. Bunlardan ilki yedi, ikincisi ise henüz üç yıllık bir geçmişe sahipti. Buradan da anlaşıldığı gibi Türk Dil Tezi olarak Güneş Dil Teorisi kastediliyordu. 1932 Birinci Türk Tarih Kongresi'nde ortaya atılmış olan Tarih Tezi Afet Hanım'ın konferanslarıyla Cenevre'de yabancılara sunulmuşsa da, gerek tarih, gerek dil tezlerinin uluslararası camiaya ilk kez Bükreş'te toplanan Arsıulusal Prehistorik Antropoloji ve Arkeoloji Kongresi'nde tanıtılmıştı. Bu kongrede Tarih Tezi üzerine Afet Hanım, Dil Tezi üzerine ise Hasan Reşit Tankut birer tebliğ vermişler ve bilim dünyasının dikkatini çekmişlerdi. 1937 Türk Tarih Kongresi'nde ise, bu dikkat ve ilgi birdenbire genişlemişti. Kongre ve kongre nedeniyle açılan tarih sergisi, kongreye katılmış olan kırkın üzerinde Batılı bilim adamının büyük beğenisini kazanmakla kalmamış, bu insanların ülkelerine döndüklerinde gözlemlerini değişik kaynaklarda da dile getirmelerine vesile olmuştu.

"BRAKİSEFAL" TÜRKLER VE TARİHÇİLİK

Fizik antropoloji, belirtildiği gibi, iki dünya savaşı arası Avrupa bilim dünyasında önemli bir yer işgal etti. 1932, 1937 ve 1943'te toplanan Türk Tarih Kurumu'nun ilk üç kongresinde, antropolojik veriler ile "ırk" sorunsalı gündemini korudu. Ancak, üçüncü kongrede salt tarihe daha geniş yer verilmeye başlanmıştı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ilk tarihçilerini yetiştirmiş oluyor ve bunlar 1943 kongresinde ilk tebliğlerini veriyorlardı.

Üçüncü Kongre'nin açılışında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta ol-

DTCF'nin yeni binasına taşınması üzerine yayınlanan açılış kitapçığı.

***Türk Antropoloji Mecmuası*'nın "Dil Birliği" üzerine Profesör Tullio'nun makalesini içeren ayrı baskısı.**

Şemsettin Günaltay ve İstanbul

Şemsettin Günaltay'ın Türk Tarih Tezi üzerine yazdıkları onun şöhretine şöhret katmıştı. Bu arada tarih anlayışı nedeniyle ortaya çıkan Ankara-İstanbul ikiliği daha da bir derinlik kazanmıştı. Bu fark Şemsettin Günaltay'ın *Belleten*'de yayınlanan makalesinin giriş kısmında bariz bir şekilde gözleniyordu. Metin İstanbul'a karşı bir salvo ile başlıyor, Türk Tarih Tezi'ne mesafeli duran Fuat Köprülü'yü hedefliyordu. Fuat Köprülü ile Şemsettin Günaltay'ın arasındaki fay hattı 40'lı yıllarda daha da derinleşecek, giderek muhalefete geçen Fuat Köprülü "Dörtlü Takrir"e imza koyarak Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alırken Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ile yıldızı parlayan Şemsettin Günaltay, Hasan Saka'nın ardından siyasetin en üst kademesine, başvekilliğe yükselecekti.

Şemsettin Günaltay'ın makalesine dönersek bu metnin ilk paragrafları şöyleydi:

"Yedi sene evvel Türk Tarih Tezi ortaya atıldığı zaman, tarihçi geçinen mahdut bilgili bazı zatlar dudak bükmeğe, yabancı telâkkilere göre yazılmış eserlerden toplanılan derme çatma bilgilere istinaden ulu orta tenkitler yürütmeğe başlamışlardı. Tarih Tezi hakkında konferanslar vermek üzere Ankara'dan İstanbul'a gittiğim vakit; bazı simalar müstesna olmak üzere; böyle bir muhitle karşılaşmıştım. Büyük Türk inkılâbının her hatvesinde bu mahiyetteki insanların acı tenkitlerini duymuş, fakat bir müddet sonra başarılan işin şaşaası karşısında afallamış olduklarının daima şahidi olmuş bulunduğumuzdan, Tarih Tezi hakkında bilgiye istinat etmeyen itikatların da sahiplerini utandırmakla neticeleneceğini biliyorduk.

Esasen; eğer cehalet özür sayılırsa; bu gibi zavallıları mazur görmek, hakşinaslık icaplarındandı. Çünkü İmparatorluk devrinde yabancıların teğâllübü altında inleyen ve bütün hakları paymâl olan Türk'ün tarihine ancak altı yüz senelik bir kıdem verilmiş, İmparatorluğun hakikî müessisleri olan Selçuk Türkleri unutturularak şerefli görülen her şey, imparatorluk camiasının Türk olmayan unsurlarına isnat edilmişti. Bu suretle altı yüz senelik tarihte de Türk'e pek az bir şeref hissesi bırakılmıştı.

Gerçi Meşrutiyet devrinin son senelerinde bazı Türk çocukları millî varlığı ve millî tarihi meydana çıkarmak için çalışmağa başlamışlardı. Fakat Mütareke'nin kara günlerinde kara ruhlara ve yabancı kuvvetlere dayanarak iş başına gelen beyinsiz ve milliyetsiz simalar ilk iş olarak bu masum faaliyeti boğmuş, bu sahada çalışanlar, vazifelerinden uzaklaştırılmışlardı. Böyle bir muhit içinde çok dar bir bilgiye malik insanların karşısında yepyeni bir ufuk açılınca, şaşırmaları, bilir bilmez söylenmeleri, hatta saçmalamaları pek tabii değil midir? Şu halde bunlara kızmak değil, acımak, kamaşan gözlerini yavaş yavaş bu yeni ufuktan taşan şualara alıştırmak, lâzımdır. Birinci Tarih Kongresi bu vazifeyi parlak bir surette ifa etti."

Bu satırlar 1932 Birinci Tarih Kongresi ile 1933 Üniversite Reformu arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koyuyordu. Ancak, makalenin yayınlanış tarihi 1938 idi. 1933 tasfiyesinin ötesinde hâlâ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesindeki tarihçiler topun ağzında yer alıyordu.

mak üzere devlet ricalinin huzurunda yaptığı açış konuşmasında, Türk Tarih Kurumu başkanı Şemsettin Günaltay "brakisefal" Türklerin tarihteki yerini şu satırlarla ifade ediyordu:

"Türkler, geriye doğru gidildikçe mazisi derinleşen, yayılan, çok eski bir ırktır. Onun zaman ve mekânlara sığmayan heybetli tarihi, en eski kavimlerin hemen hepsini kucaklamaktadır. Denilebilir ki, Asya tarihi, baştanbaşa kahramanlıklarla dolu Türk tarihidir. Türk tarihi olmaksızın Avrupa ve Afrika tarihlerinin seyrini takip etmek imkânsızdır. Geçmişin karanlık devirlerinden beri; asır asır, zaman olmuş ki eski dünyanın dört bucağında ancak Türk akıncılarının nal sesleri çınlamış, Huvang-hu kıyılarında, Sint ve Ganj boylarında, Fırat ve Tuna sahillerinde, Kızılırmak ve Sakarya kenarlarında, Nil deltasında yalnız Türkün hâkim sesi duyulmuş, bütün bu ülkelerde, zaman zaman, yer yer Türk kültürünün büyük âbideleri kurulmuştur.

Fakat, bizde düne kadar tarihimizin bu önemi kavranmış değildi. Mazimiz ihmal ediliyor, tarihimize altı yüz senelik bir yaş verilmek veya biraz daha ileri gidilerek Selçuklulara kadar çıkılmak yeter görülüyordu. Ama kökümüz, şanlar ve zaferlerle dolu engin tarihimiz, bilinmiyor veya benimsenmiyordu.

Halbuki Türk tarihi önsüz geçmişten, sonsuz geleceğe doğru, bazen coşarak taşan, bazen dinerek inen; fakat durmadan akan bir varlıktır. Osmanlı tarihi, Selçuk tarihi bir hep değil, bu varlık zincirinin halkaları, büyük Türk tarihinin, öğündüren başarılarla dolu, şanlı fakat muayyen safhalarıdır.

Irkımızın büyüklüğünü aydınlatan tarihimiz, bir bütün olarak alınmadıkça, millî enerji kaynağımızın payansızlığı kavranılmış, gerçek benliğimiz bulunmuş olmaz. Nasıl ki düne kadar böyle olmuştu.

Şimşek dehasıyla görüş ufkumuzu örten kara bulutları parçalayan Büyük

Ata, her noksanımız gibi bunu da sezdi. Türk Tarih Kurumu'nu yaratırken geniş bir program çizdi. Türk çocuklarına bu ufkun gerisinde gizlenen sonsuz ve engin tarihini, müstakil ve üstün bir millet olarak yaşamak için daima muhtaç olacağı heyecan ve enerji kaynağını belirtti.

İlmi metotlarla çalışmak suretiyle, fakat zekâları çemberleyen fikir kapitülasyonlarından sıyrılarak, dimağları uyuşturan yabancı prejüjeleri [önyargıları] parçalayarak bu feyizli gür kaynağı meydana çıkarmayı Türk çocuklarına kutsal bir amaç olarak gösterdi.

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ
MAARİF VEKÂLETİ

Lise ve Ortamektepler
için
Tarih Soruları

Bu suretleri aynen veya cevapları ile birlikte basmak, bu suretleri esas tutarak cevaplar, cevap plânları, veya hulâsa halinde metinler tertip ve neşretmek hakkı 8 Mayıs 1326 tarihli telif hakkı kanunu mucibince Maarif Vekâletine aittir.

1935

DEVLET MATBAASI, İSTANBUL

Yolumuz işlenmemiş ve sarptı. Asırların yığdığı prejüjelerin tesirleri altında Türk'e hasbî düşman olan ve Türk tarihinin şan ve şerefle dolu sahifelerini karalamaktan zevk alan bir kısım müelliflerin saçtıkları çamurlar yolumuzu örtmekte, açtıkları çukurlar her adımda aşılmaz engeller halinde önümüzde belirmektedir.

Bunlar, Türk beşiğinden ve ırkından başlamak üzere, kasten yaptıkları tahriflerle millî tarihimize büsbütün başka bir sima vermiş, Türk'e ait şerefleri, başarıları, başkalarına mal etmiş, milâttan iki üç bin sene önce Hazar ötesinden gelerek Yakın Şark'ta insanlığın ilk medeniyet meşalesini yakan, Türkler gibi kafaları brakisefal, dilleri iltisaki kavimlerin gerçek milliyetlerini bir türlü itiraf etmek istememişlerdir."

SONUÇ:

30'lu yılların "kültür devrimi"nin en temel özelliği bilimi din dışı bir eksene oturtmasıydı. Hukuk alanında 1920'li yıllarda gündeme gelen laik anlayış, 30'lu yıllarda bilim alanında da kendini göstermişti. Tarihçilik bu dönemde Darwinist bir çizgiye oturtulmuş, insanlığın evrimi Türk kimliğinin oluşturulmasıyla özdeşleştirilmişti. Daha 1932 yılında, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Şevket Aziz Kansu, "dünyada insanın bir tekâmül mahsülü olduğu"nu ve bu "tekâmül silsilesinin hayvanlardan insana kadar geldiği"ni vurguluyordu.[19]

T. D. K.

DİL ve TARİH
TEZLERİMİZ ÜZERİNE GEREKLİ
BAZI İZAHLAR

YAZANLAR
Ord. Prof. ŞEMSETTİN GÜNALTAY
Prof. H. REŞİT TANKUT

1938
İSTANBUL
DEVLET BASIMEVİ

Darwinist Türk Tarih Tezi eğitimin tüm evrelerinde tarih kitaplarına egemen oldu. Daha doğrusu ülkede tek tip tarih kitaplarında yer aldı. 1938 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmış olan tarih kitapları esas tutularak ilkokul beşinci sınıflar için Kültür Bakanlığı'nca tüm ülkede okutulmak üzere hazırlanan tarih kitabında "İnsanların ilerleyişi" başlıklı giriş bölümünde dünyanın ve üzerindeki bitki, hayvan ve insanların yavaş yavaş da olsa sürekli değiştiği, aradan uzun zamanlar geçince büsbütün başka biçimlere girdikleri, karaların, denizlerin de bu değişime ayak uydurdukları, bitkilerin, hayvanların da yerine yavaş yavaş yeni cinsleri geçtiği ve "insanımsı maymunlar"dan sonra da insanlar ortaya çıktığı kaydediliyordu.

30'lu yıllarda antropolojik dilbilim ile fizik antropoloji iç içe geçişmiş iki bilim dalı olarak gelişti. Atatürk'ün her ikisine de yönelmesi doğaldı. Bir ulusu inşa ederken tarih kadar dil birliği de aynı öneme haizdi. *Türk Antropoloji Mecmuası* 30'lu yıllardaki sayılarında dil sorununa geniş yer verdi. Hatta Dil Birliği konusu ayrı baskı olarak da yayınlandı. Kısaca, 30'lu yıllarda Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezi atbaşı gitmişti. Her ikisi de birbirini destekliyor ve antropolojiden güç alıyordu. Bu nedenle tarih kongrelerinde dil sorunu da kapsanıyor, buna karşılık *Türk Dili Belleten*'i antropolojik bulgulara yer veriyordu. Antropoloji, tarih ve dil

Ankara Üniversitesi
DİL VE TARİH-COĞRAFYA
Fakültesi Dergisi

Maarif Vekaleti'nin lise ve ortaokullar için hazırladığı soru kitabı.

Şemsettin Günaltay ve Hasan Reşit Tankut'un ortak kitabı: *Dil ve Tarih Tezlerimizin Üzerine Gerekli Bazı İzahlar.*

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin yayın organı (ilk sayı).

üçgeni II. Dünya Savaşı ertesine kadar sürgit devam etti. Antropoloji biliminin birikimi bunu gerektiriyordu. Dil sorunsalı Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı kendi *Belleten*'inde yoğunlaştı. *Türk Dil Belleten*'i tarih *Belleten*'inden de önce yayına geçmiş, üç dizi olarak 1950 yılına kadar sürmüştü. Türk Tarih Kurumu'nun *Belleten*'i ise uzun yıllar antropoloji-arkeoloji-tarih üçgenini sürdürdü.

Aynı durum ilk sayısı 1942 Kasım-Aralık aylarında çıkan ve *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* adını taşıyan fakülte dergisinde de gözlendi. Dergi 1946 yılında kurulacak Ankara Ünivesitesi'nin de habercisiydi; daha 1942 yılında "Ankara Üniversitesi" başlığını taşıyordu.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Dergisi'nin 1950 yılına kadar ilk sekiz yılı tarandığında Türkiye'de sosyal bilimlere ne denli önemli katkıda bulunduğu görülecektir. Çok geniş bir bilim ve fikir yelpazesinin yer aldığı yazar kadrosu, 40'lı yılların ikinci yarısındaki tasfiyeler sonucu seçkin bilim insanlarını yitirmesine rağmen, Türkiye'de sosyal bilimlere yeni bir soluk getirdi. Kısaca, Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişiminde *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* ayrı bir konum elde etti. Keza Türk Tarih Kurumu'nun çıkardığı *Belleten* de aynı dönemde Türkiye'de tarih ve diğer sosyal bilimlere çağ atlatacak güçte bir içeriğe sahip oldu. Ne yazık ki her iki dergi de 40'lı yıllardaki disiplinlerarası çoğulcu niteliklerini ileriki yıllarda koruyamadılar.

Her iki derginin 40'lı yıllarda bu denli önemli bir atılım içersinde olmaları ancak 1930'lu yıllarda yaşanan "kültür devrimi" ile açıklanabilirdi. Türkiye'nin sosyal bilimlerde 1930'lu yıllarda gerçekleştirdiği "kültür devrimi" İstanbul'dan çok, Ankara'da meyvelerini vermişti. Gazi'nin, kimi kez aşırılıklar içeren fizik antropoloji kökenli tezleri, Türkiye'de çağdaş sosyal bilimlerin temellerinin atılmasına da vesile olmuştu.

Birçok toplumsal dönüşüm benzer romantik özlemlerin ardından ortaya çıkmıştı. Toplumsal bilimlerin doğuş evresi olan 19. yüzyıl romantizmin ta kendisini bağrında barındırıyordu. Bu süreçlerde hatalar sevaplara oranla geri planda yer alıyordu. Tüm "kültür" devrimleri benzer kaderi paylaşmıştı. Ama son kertede durağan yapılar çözülmüş, bir tür kuantum dönüşümü sağlanmıştı. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve ardından Hasan Âli Yücel'in "klasikler"i Cumhuriyet'in inşa sürecinde aydınlanmanın yapı taşlarını oluşturdu. Türkiye kültürel bağlamda 20. yüzyılı, 30'lu ve 40'lı yıllarda Ankara'da yakaladı. Bu süreçte Atatürk'ün kültür adamı olarak yadsınamaz bir öncülüğü oldu.

DİPNOTLAR

1 Mehmed Murad, *Muhtasar Tarih-i Umumî*, tab'-ı rabi, Dersaadet; Tefeyyüz Kitabhanesi, 1327, s. 159.

2 Ali Reşat, *Umumî Tarih* – Son müfredat programlarına muvafık olarak yeniden yazılmıştır, ikinci cilt, İstanbul; Cumhuriyet Matbaası, 1929, s. 22.

3 Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Tarih-i Umumi – Dördüncü Asırdan Zamanımıza Kadar*, birinci cilt – Evveliyat 395-1095, [Ernest Lavisse ve Alfred Rambaut,'nun editörlüğünde bir heyet tarafından yazılan ve Darülfünun Edebiyat Medresesi müdür ve muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir], İstanbul; Matbaa-i Amire, 1926, s. 483.

4 Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, *Lise ve Ortamektepler İçin Tarih Soruları*, İstanbul; Devlet Matbaası, 1935,s. 214.

5 Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, *Lise ve Ortamektepler için Tarih Soruları*. İstanbul; Devlet Matbaası, 1935, s. 207-208.

6 M. Şemseddin, *Mufassal Türk Tarihi*, beş cilt, İstanbul; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti [beşinci cilt Tükiye Cumhuriyeti] Maarif Vekâleti Neşriyatı, 1339-1340.

7 Rıza Nur, *Türk Tarihi – Resimli Haritalı*, on cilt, İstanbul; Matbaa-i Amire, 1342/1924-1926.

8 Şemsettin Günaltay, *Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi*. (Ayrıbasım), İstanbul, 1938 Devlet Basımevi. s.337-365.

9 Şemsettin Günaltay, "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi." *Belleten*, cilt 2, sayı 7-8, Temmuz-I.Teşrin 1938, s. 337-365.

10 Şemsettin Günaltay & H. Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, İstanbul; Devlet Basımevi, 1938.

11 *Birinci Türk Tarih Kongresi – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy. ty., s. 47.

12 Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türkiye Tarihi – Medhal – Türk Âlemi*, İstanbul; Kanaat Kütabhanesi, 1923.

13 Köprülüzade Mehmed Fuad, *Milli Tarih*, üçüncü sınıf –birinci kısım, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, 1340-1924 ve Köprülüzade Mehmed Fuad, *Milli Tarih*, yeni tab', Tab'ı ve naşiri: Kanaat Kütüphanesi, 1928.[ilk mekteplerin beşinci sınıfına mahsustur]

14 Köprülüzade Mehmed Fuat, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Milli Kıraat*, Fuat Köprülü *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Milli Kıraat*, Üçüncü Sınıf, 7. Tab'ı, İstanbul; Kanaat Kitabhanesi, Türk Matbaası, 1926, s. 3-4.

15 Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler*, - Devre-i mutavassıta – birinci [sene] , İstanbul; Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1333; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler*, Başlangıç; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlakî ve Medenî Musahabeler*, Devre-i evveli – İkinci sene; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Turan'ın Kitabı – Ahlâkî ve Medenî Musahabeler*, 1 kısım – ilk mekteb devre-i ûlâ – İkinci sene, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1332.

16 Köprülüzade Mehmed Fuad, *Milli Kıraat*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1332. [Bilumum mekâtib-i sultaniyye ve ibtidaiyyede tedris edilmek üzre Maarif Nezareti tarafından birinci olarak kabul edilmiştir.] Milli Kıraat, Devre-i evveli – Medhal; Milli Kıraat, Devre-i evveli – Birinci Sene; Milli Kıraat, Devre-i evveli – İkinci Sene; Milli Kıraat, Devre-i evveli – Üçüncü Sene; Milli Kıraat, Devre-i evveli – Dördüncü Sene; Milli Kıraat, Devre-i evveli – Beşinci Sene.

17 Köprülüzade Mehmed Fuad, *Yeni Milli Kıraat*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1923; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Yeni Milli Kıraat*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1925. [Altıncı kısım – dördüncü tab'ı ; - Mekâtib-i ibtidaiyyenin son ve sultanilerin ilk sınıfında tedris edilmek üzre Maarif Vekâleti tarafından kabul edilmiştir.] Köprülüzade Mehmed Fuad, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Milli Kıraat*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, 1926. [Birinci sınıf – Yeni tab'ı]; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Milli Kıraat*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, Türk Matbaası, 1926. [Üçüncü sınıf – birinci tab'ı]; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Yeni Milli Kıraat – 2. kısım*, İstanbul; Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339. 5. Baskı, 6. baskı: 1340/1924; 7. Baskı: 1341/1925; Köprülüzade Mehmed Fuat, *Yeni Milli Kıraat – 3. kısım*, İstanbul; Kanaat Matbaası, 1337. 5. bakı: 1924, 7. baskı: 1926; Köprülüzade Mehmed Fuad, *Cumhuriyet Çocuklarına Yeni Milli Kıraat*, Üçüncü Sınıf, 7. Tab'ı, İstanbul; Kanaat Kitabhanesi, Türk Matbaası, 1926.

18 Antropoloji ve etnoloji geçişken iki bilim dalı olarak doğdu. Yıllar boyu antropoloji ve etnoloji farklı anlamlara geldi. Bu iki sözcük ülkeden ülkeye değişik anlam kazandı. Kökenine inildiğinde antropoloji iki Yunanca sözcükten, insan anlamına gelen *anthropos* ve söylem ya da bilimin karşılığı olan *logos*'dan oluşuyordu. Bilimsel disiplin bağlamında ilk kullanımı "*anthropologium*" olarak Latince şekliyle erken 16. yüzyıldı. Orta Avrupa yazarları daha sonraları antropolojiyi anatomi ve fizyonomi anlamında kullanmaya başlamışlardı. Nitekim sonraları "fizik" ya da "biyolojik" antropoloji buradan türemişti. 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da teologlar terimi kendi tanrısal dünyalarında insan-benzeri unsurlar için kullandılar. Almanca *Anthropologie* sözcüğü, 18. yüzyılın sonlarına doğru Rus ve Avusturyalı yazarlarca değişik etnik grupların kültürel özellikleri için kullanılageldi. Ancak, sözcük çok daha sonraları akademik dünyada yer etti.
18. ve 19. yüzyıl akademik çevreleri "etnoloji"yi kültürel farklılıklar ve dünya halklarının ortak insan gruplarını belirlemek için kullanmaya başladılar. Bu şekliyle İngilizce [Ethnology], Fransızca [ethnologie] ya da Almanca [Ethnologie] günümüze kadar uzanan bir süreçte Kıta Avrupası'nda ve ABD'de kullanıldı. Ancak, İngiltere'de ve İngilizce konuşulan ülkelerde "sosyal antropoloji" daha yaygın bir sözcüğe dönüştü. Kıta Avrupası'nda ise antropoloji sözcüğü uzun bir süre "fizik antropoloji" anlamına geldiyse de "etnoloji"nin eşanlamlısı olan "sosyal antropoloji" giderek bu kıtada da yaygın bir bilim alanına dönüştü. ABD'de ise "etnoloji" "kültürel antropoloji" ile birlikte gelişim gösterdi.
Almanya ile Orta ve Doğu Avrupa'da Volkskunde ile Völkerkunde arasında daha derin bir farklılık oluşmuştu. Bu terimlerin tam anlamıyla İngilizce karşılıkları olmadı. Ancak söz konusu fark önemliydi Volkskunde genellikle bir ülkenin folklor ve yerel gelenek-görenek, el sanatlarını içeriyordu. Avrupa'nın bu coğrafyasında ve bir ölçüde İskandinav ülkelerinde Volkskunde önemli bir uğraş alanı oldu. Völkerkunde ise aynı zamanda Almancada "Ethnology" olarak bilinen ve daha geniş, karşılaştırmalı sosyal bilim alanı oldu.
Görüldüğü gibi, antropoloji ve etnolojinin örtüştüğü, kimi zaman ayrıştığı alanlar oldu. Terimlerin her birinin de üzerinde uzlaşılan bir tek anlamı vardı. Kabaca da olsa antropoloji "genel"i, etnoloji ise kültürel bağlamda özeli simgeliyordu.

19 *Birinci Türk Tarih Kongresi – Konferanslar-Müzakere Zabıtları*, yy. ty., s. 48.

20 Halil Berktay'ın Fuat Köprülü üzerine özgün çalışması bu alıntıyla bitiyor. Halil Berktay, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul; Kaynak Yayınları, 1983, s. 93-94.